

Hoofdstuk 1

Inleiding

1.1 Definitie van internationaal publiekrecht

Het 'internationaal publiekrecht' is het geheel van internationale rechtsregels dat de rechtsbetrekkingen regelt tussen internationaal erkende rechtspersonen (dit zijn voornamelijk staten en internationale organisaties). In de literatuur en wetgeving wordt het 'internationaal publiekrecht' ook wel aangeduid met de term 'internationaal recht'.

Een typisch internationaal publiekrechtelijke activiteit is het sluiten van verdragen tussen staten (zie par. 4.6). Deze verdragen kunnen uiteenlopende zaken betreffen, zoals lucht- en zeevaart, belastingen, uitlevering, mensenrechten, uitstervende diersoorten en intellectuele eigendomsrechten. Ook het oprichten van internationale organisaties, zoals de Verenigde Naties (VN) en regionale organisaties, zoals de Europese Unie (EU), is een kenmerkende internationaal publiekrechtelijke handeling. Activiteiten van staten en internationale organisaties kunnen tot aansprakelijkheid, rechtszaken en zelfs gewapende conflicten leiden. Ook deze verschijnselen behoren tot het internationale publiekrecht.

1.2 Het rechtskarakter van internationaal publiekrecht

De internationale rechtsorde heeft een geheel eigen rechtskarakter. Het internationale recht onderscheidt zich van nationale rechtsstelsels op de volgende punten:

- De internationale rechtsorde kent geen centrale wetgevende, uitvoerende of rechterlijke macht.
- Internationale rechtsbronnen, zoals verdragen, gewoonterecht en bindende besluiten van internationale organisaties, nemen in de internationale rechtsvinding een centrale plaats in.
- Unilaterale rechtshandhaving (*eigenrichting/self-help*) is een rechtmatige handeling in reactie op een internationale onrechtmatige daad.
- De rechtsbetrekkingen tussen staten – de belangrijkste rechtssubjecten – worden beheerst door het beginsel van de formele soevereine gelijkheid.
- Het internationale recht is in beginsel van wederkerige aard, met name contract- en gewoonterechtelijk.

1.3 Historische ontwikkeling

Het ontstaan van het moderne stelsel van internationaal publiekrecht is nauw verbonden met de opkomst van de soevereine (dat wil zeggen onafhankelijke) staat in de zeventiende eeuw.

In de ontwikkeling van het internationaal publiekrecht is een aantal fasen te onderscheiden:

- De periode vóór de Vrede van Westfalen (1648). Deze periode wordt gekenmerkt door incidentele ontwikkelingen op het gebied van zee- en handelsrecht, verdragenrecht en immuniteiten. Er bestaat geen systematische samenhang tussen de verschillende internationale rechtsregels.
- De ontwikkelingsfase van het volkenrecht (1648-1850). Het ontstaan en de ontwikkeling van de 'soevereine staat' is kenmerkend. Staten houden zich met name bezig met het afbakenen van hun grondgebied en onderlinge rechtsmacht.
- De periode van coördinatie (vanaf 1850). Deze periode wordt gekenmerkt door:
 - de oprichting van internationale organisaties;
 - de institutionalisering van internationale geschillenbeslechtsprocedures; en
 - de codificatie van internationaal gewoonterecht.

De 'Koude Oorlog' vormt een trendbreuk met het idealisme van voor de Tweede Wereldoorlog. Het internationale recht raakt gepolitiseerd. Dekolonisatie, vrede en veiligheid, ontwikkelingsvraagstukken en milieu beheersen de internationale agenda.

- De periode van mondiale samenwerking (1990-nu). Deze samenwerking komt tot uitdrukking in:
 - de versterking van internationale organisaties (zoals de EU en de Wereldhandelsorganisatie (WTO));
 - de toename van de activiteiten van de Veiligheidsraad van de VN;
 - het organiseren van VN-conferenties ter bespreking van mondiale problemen (zoals die inzake milieu en ontwikkeling (UNCED) (zie par. 19.3);

- de toename van humanitaire acties; en
- de samenwerking tussen intergouvernementele organisaties en niet-gouvernementele organisaties.

1.4 Natuurrecht en positivisme

De ontwikkeling van het internationale recht wordt hoofdzakelijk bepaald door twee belangrijke rechtstheorieën:

- De *natuurrechtsleer* veronderstelt dat:
 - het recht universeel en onveranderlijk is; en
 - het recht kan worden gevonden vanuit een aantal religieuze, ethische of logische axioma's.
- Het (*neo*)positivisme gaat er daarentegen van uit dat:
 - het recht door mensen gemaakt wordt; en
 - het recht naar tijd en plaats kan verschillen.

Het positivisme is de dominante rechtstheorie in het huidige internationale publiekrecht.

1.5 Alternatieve rechtstheorieën

- De kritische rechtstheorie wijst erop dat recht niet per se objectief, neutraal en rechtvaardig is, maar mede bepaald wordt door politieke, sociale en economische belangen. De Marxistische en feministische rechtstheorieën zijn de bekendste.
- De *Policy-Oriented Approach* beschouwt het internationaal recht als een proces van geautoriseerde besluitvorming waaraan ook verschillende niet-statelijke actoren deelnemen.
- De *Transnational Legal Process*-benadering ziet een verandering van internationaal recht door een toenemende vervlechting tussen publieke en private actoren, grensoverschrijdende gebeurtenissen en rechtssystemen.

1.6 Deelgebieden van het internationale recht

Het internationale recht kent een aantal specifieke deelterreinen:

- De *klassieke volkenrechtelijke rechtsgebieden* omvatten onder andere:
 - het recht der diplomatieke betrekkingen;
 - het (humanitaire) oorlogsrecht; en
 - het recht van de zee.
- De *geïnternationaliseerde rechtsgebieden* zijn mede gebaseerd op beginselen en regels uit het nationale recht, zoals:
 - het internationaal milieurecht;
 - het internationaal economisch recht; en
 - het internationaal strafrecht.

Binnen deze rechtsgebieden zijn wel eigen internationale rechtsbeginselen ontwikkeld.

- De *gespecialiseerde rechtsgebieden* zijn ontstaan uit het klassieke volkenrecht, maar vormen tegenwoordig zelfstandige rechtsgebieden, namelijk:
 - het recht der internationale organisaties;
 - het recht van de Europese Unie (EU);
 - het recht van de Wereldhandelsorganisatie (WTO);
 - het lucht- en ruimte recht; en
 - de rechten van de mens.

Het recht der internationale organisaties (zie ook hfdst. 12)

- Dit rechtsgebied omvat het institutionele recht van internationale gouvernementele organisaties (IGO's). Dit zijn organisaties die zijn opgericht door en bestaan uit staten (zie ook par. 12.10).
- De kernregels van dit rechtsgebied zijn te vinden in:
 - de oprichtingsverdragen van de IGO's;
 - de huishoudelijke reglementen van de IGO's;